

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ—ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ—ՄԱՆԿԱ-
ՎԱՐԺԱԿԱՆ, ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

Թ Յ Խ Գ • Ի Ը • Տ Ա Ր Ի •

ՀԱՄԱԵՐ ԱՌԱՋ Ե Կ

ՅՈՒՆԻՒՄ 1895 Թ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

... Դառաւ անցանէ եւ
լոյսն ճշմարիտ արդէն իսկ ն-
րեւի: Որ անէ, եթէ ի լոյսն
իցէ եւ զեղբայր իւր ատիցէ,
սուտ է եւ ի խաւարի է տա-
կաւին:

Ա. Յովնան. 2:8-9:

Մեռն է դեռ, սառցէ կա-
շպանքը շղթայում է վը-
տակն ու աղբերակումը,
բքարեր հողմը պաղու-
թիւն և թախծալի մառյալ
է սփռում երկնից և երկ-
րի երեսին: Բայց ահա սառ-
նամանեաց զրկում վերածնում փթթում է
նոր տարին, և բնութիւնը խոր շունչ է քա-
շում: դեռ տոգոյն է արևը, դեռ անզօր են

նորա ճառագայթները, սակայն վեր՝ միշտ ա-
ւելի վեր է բարձրանում նա հորիզոնի վե-
րայ և շատ չի անցնի, վերևում կանգնած իւր
կենսաբեր ջերմութիւնը կցօղէ, ձմրան կապան-
քը կփշրէ, նոր զարուն կրացուի, նոր օրեր
կզան, ծառն ու թռչուն կենդանութիւն կառ-
նեն: Սոր-տարի է, արարած աշխարհ զգում
է այդ և կենսառատ յուսով շնչում: կանցնի
կանցնի շուտով ցուրտն ու մառյալ, ջերմ հո-
վեր կշնչեն, կեանք և ուրախութիւն կրերեն:
Խաւար է դեռ, մարախլապատ է մարդկա-
յին կեանքի հորիզոնը, դուրսն անպակաս չա-
րագուշակ փութորկալից ամպերը, ներսը մարդ-
կանց եսական կուրծքերի տակ մեռելային պա-
ղութիւն է տիրում: չոր ու սև կրքեր կաշ-
կանդում են սրտերը, մթին են հոգիք, դա-
ժան ու մառյալ մտքերով պաշարուած: սակայն,

տես, հեռու արևելքում շողում է բարեգու-
շակ աստղը, ձշմարտութեան Արեգակի ծա-
ղումն աւետում աշխարհին, իւր մեղմ ողե-
պարար լուսով ցոյց է տալիս այն տեղը, ուր
չքաւորութեան և խոնարհութեան զրկում
հանգչում է Բեթղեհէմի Մորածին Մանուկը,
և ամեն իմաստուն, որի հայեացքը դէպի վեր,
դէպի վսեմն ու խորհրդաւորն է ուղղուած, որ
երկնքի երեսը քննել զիտէ, ամեն սիրտ, որ
հովուական պարզութիւն և անկեղծութիւն
ունի, որ երկնաւոր բարին ու գեղեցիկը ան-
մեղ սրբութեամբ ընդունելու տրամադիր է,
հիացած խոնարհում և երկրպագութիւն
է մատուցանում հրաշալի Մանկան. անպատ-
մելի բերկրութեամբ և յուսով զգածուած,
զարթում, ելնում են թմրած հոգիներն և ա-
մեն ջերմեռանդն քրիստոնեայ բերան միմըն-
ջում է. «խաւարն անցանէ և լոյսն ճշմարիտ
արդէն իսկ երևի»:

Չմեռն է դեռ և խաւար. անվերջ հոգ-
սերի, անասելի ցաւերի շղթան քեզ վերայ
ծանրանում է, բնութիւն և մարդիկ սառցէ ան-
տարբերութեամբ քեզ տանջում են, մթու-
թեան մէջ խարխալում կորստեան անդուն-
դի շուրջն ես պտտում, տառապեալ ժողո-
վուրդ, անպաշտպան հէգ Հայ, բաց աչքդ,
վերև նայիր, նոր տարի է, տես, նոր օրերի,
նոր կեանքի մերձակայութիւնը մի՞թէ չես
զգում, չես հաւատում թէ քո վիշտն էլ վերջ
կունենայ, քեզ համար էլ զարուն կգայ, արև
կծագէ: Այժմ մարդկանց վերայ վստահութիւ-
նը կորցրել ես, դառն փորձերից խրատուած,
խարուսիկ ես համարում այն բոլոր քաղցրա-
հնչիւն լուրերը, որոնք մօտալուտ բարեբաղդ
և փայլուն ապագայ են քեզ խոստանում,
դարձուր աչքդ կրկին դէպի Բեթղեհէմ, ուր
յուսոյ աստղն է փայլում, լուսոյ աստղը թող
յուսալից բերկրութեան նշոյլներ կաթեցնէ, քո
վշտակիր կուրծքի մէջ, բաց մանուկ թագաւորի
առաջ սրտիդ դանձերը, նա նեղեալների ապա-
ւէնն է, սգաւորների մխիթարիչը, թող օրհ-
նէ, քո նոր տարին, քեզ մի նոր կեանքի սկիզբ
չնորհէ: Կարկամեալ լեզուդ թող շարժի. «խա-

ւարն... խաւարն անցանէ և լոյսն ճշմարիտ
արդէն իսկ երևի»:

Լոյս... դեռ հազար տարիներ առաջ Հա-
յի հեթանոս նախնիք լոյս էին որոնում մա-
քուր կենդանարար մի լոյս էր նոցա տենչա-
նաց բարձրագոյն առարկան. նոքա լոյս էին
երգում ամեն գեղեցիկ, սուրբ, ցանկալի բան
լուսոյ անունով կնքում. լուսոյ մէջ երանու-
թիւն տեսնում մինչև որ յայտնուեցաւ Մեծ
Լուսաւորիչը, Միածնի իջման տեղում լու-
սոյ վտակներ հոսեցին, Հայոց խաւար լեռնե-
րի որդիներն անցան այդ աւազանից և լու-
սանորոգ վերադարձան:

Լոյս... Այսօր էլ մեր ժողովուրդը ժա-
մանակաւոր թմրութիւնից արթնացած լոյս է
կանչում, լուսոյ շաւիղներով դէպի փրկութիւն
դիմել ձգտում. դարերի բռնութիւնը չէ մա-
րել, նորա կրծքում սրբազան տենչանքի հու-
րը և նա կարօտ անձուկով դիմում է դէպի
ամեն կողմ, ուր նորան լոյս են խոստանում,
նորա աչքի առաջ լուսոյ լապտերներ են շո-
ղացնում, և բազմաթիւ են այդպիսի լապտեր-
ների մթութեան մէջ մի առանձին հրապոյր
ունին. ժամանակ է որ նա շուարած կանգ
առնէ և հարցնէ. ո՞րն է ճշմարիտ լոյսը:

«Ո՞ր ասէ, եթէ ի լոյսն իցէ և զեղբայր
իւր ատիցէ, սուտ է և ի խաւարի է տակա-
ւին» ահա պատասխանը, մի դատաւիճիւ, որ
ուժգին հոգմի նման անցնում մարում է մեր
շուրջ պսպրացող կարծեցեալ լոյսերը և խա-
ւարի սաստկութիւնը եօթնպատիկ աւելի
զգալի է դարձնում: Մենք բոլոր նոր ժամա-
նակի զաւակներս մեզ լոյսի մէջ ենք համա-
րում, խղճալով և արհամարհանօք յիշում
անցեալ խաւարին ժամանակները, երբ արդի
քաղաքակրթութեան շնորհած վայելքը չկար,
հարկաւոր է միայն հայեացք ձգել ատելու-
թեան այն կոհակների վերայ, որ մեր ժողո-
վրդեան բոլոր խաւերի մէջ ծփում, օր օրի
վերայ աւելանում են, եղբայր եղբօրից, բարե-
կամ բարեկամից անջատում ահագին յորձանքի
տակ սպառնում են կործանել այն ամենը, ինչ որ
ազգային կեանքի բարոյական ոյժը, նորա վե-

լածնութեան հիմքը պիտ կազմէր—և մենք զարհուրած կնկատենք, թէ ինչպէս արդարեւ ի խաւարի են տակաւինս ինչպէս սիւսլ և վնասկար ենք գործ դրել այն ըստ ինքեան շահաբեր լոյսը, որ քաղաքակրթութիւնը մեր կեանքի վերայ սփռել է:

Բնական, ինքնաբերական, ճշմարիտ լոյսը իւր ջերմութիւնը հետը պիտ ունենայ. այն լոյսը, որ սիրոյ ջերմութիւնից զուրկ է, որ մարդոց սրտերը չէ հալում, իրար հետ կապում, սրբոյն, ազնուին բարւոյն համար զգայուն դարձնում՝ կեղծ է, ասում է առաքեալը՝ մուրացածոյ և արուեստական: Ճշմարիտ լոյսը միայն արտաքին անոտի փայլով մարդոց աչքերը չէ շլացնում, այլ ճառագայթում է նոցա հոգու մէջ. կրթում, ազնուացնում է նոցա սիրտը: Եթէ արդարեւ նոր տարին մի նոր կեանքի ծանապարհ պիտի բանայ մեզ համար, ապա մեր ծանապարհը այսպիսի լուսոյ լապտերով պէտք է լուսաւորուած լինի. եթէ մեր հոգեւոր բարոյական կեանքը կաշկանդող անբերրի անապատ դարձնող սառնամանիքը զուարթերես դարնան տեղի պիտի տան՝ ապա ընդհանուր եղբայրական սիրոյ ջերմ՝ ճառագայթները պէտք է նորա վերայ ընկնեն, մինչև կուրծքերի խորքը թափանցեն:

Չմեռն է դեռ և խաւար, բայց հեռու հորիզոնի վերայ կանգնած՝ ջերմ լոյս է սփռում ամեն հաւատացեալի սրտի մէջ Բեթղեհէմի աւետարներ ասողը և թելադրում՝ երգել երկնքի հրեշտակների հետ մէկ տեղ. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Կ. Ա.

ԽԾՂՆԷԻՅ ԱՂԱՆԻՐ *

զանդաւոր կամ հերետիկոս անունը նախնական ժամանակներէց ի վեր եկեղեցին տալիս է այն մարդոց, որոնք իրենց քրիստոնեայ են անուանում, բայց առաքեալների աւանդած ճշմարիտ հաւատքից շեղուելով՝ ինքնահնար մոլորութիւնների են հետևում:

Բնական է որ այդպիսի մոլորութիւններ նոյն իսկ քրիստոնէութեան առաջին քարոզութեան միջոցին մուտ գործէին եկեղեցւոյ մէջ: Թէ հրէաները և թէ հեթանոսները քրիստոնէութիւն ընդունելով՝ բերին իրենց հետ նախկին հայեացքները և սովորութիւնները, որոնք մասամբ միայն աւետարանին յարմարուել և նորա ստեղծադրածոյ ազդեցութեան ներքոյ կերպարանափոխ լինել կարող էին. մնացորդից զանազան խառնուրդներ գոյացան, որոնք քրիստոնէութեան անուն կրելով՝ ձգտում էին իսկական քրիստոնէութեան տեղ անցնել և Ս. Աւետարանը օտար նպատակների ծառայեցնել: Առաջին քրիստոնեաները հրէաներ էին և առաջին մեծ արդէնքը, որին աւետարանը պիտի յաղթէր՝ փարիսեցիական օրինապահութիւնն եղաւ: Արտաքին կարգերի, մանրակրկիտ ձևակերպութեանց սովորած մարդիկ հեշտութեամբ չէին կարող հաշտուել աւետարանի ազատ ոգու հետ, կամենում էին այդ ազատ վարդապետութիւնը օրէնքի նեղ սահմանների մէջ փակել և շարունակելով

* Ժամ. Լրագրութեան մէջ արդէն մի քանի անգամ խօսք է եղել իմ գերմաներէն լեզուով նրատարակած «Պօղիկեանք Բիւզանդական կայսերութեան մէջ եւ ազգակից աղանդատոր երեւոյթներ հայաստանում» գրութեան մասին: Շատերն ինձ առաջարկել են այդ գրքի հայերէն թարգմանութիւնը լոյս ընծայել, բայց ամբողջական թարգմանութիւնը մեր հասարակութեան համար աննպատակ գտնելով եւ նորանոր ուսումնասիրութիւններով ծոխացած աւելի նստատակայարմար աշխատութիւն ընծայելու միջոց չունենալով՝ տալիս եմ այստեղ այդ գրութեան մի նմուշ, ըստ մեկն ի հարկէ փոփոխած թուրքովն եւ ամսագրերիս նպատակին յարմարեցրած: Գուցէ ապագայում կենտեւն նաեւ ուրիշ հատուածներ նոյն գրքից: